

ОТЛЯДУ, РЕЦЕЖЗІ, АНОМАЦІ

ЛІТЕРАТУРА З ЕТНОПСИХОЛОГІЇ

(Короткий бібліографічний огляд)

Література про українську душу охоплює властиво всі прояви життя народу в його минулому й сучасному, його праісторію й історію, релігію і звичаї, письменство й мистецтво, тобто культуру в найширшому значенні цього слова. Але, очевидно, вичисляти тут усю літературу до згаданих ділянок народного життя нема змоги й потреби. Читач знайде її у відповідних компендіях чи покажчиках. Тут вистане лише коротко згадати поважніші речі, які мали переломове значення в розвитку нашого самопізнання, в усвідомленні нами й іншими нашої народної психології, її вияву й розгорнення.

Поруч творів капітальних, що мають непромінуючу вагу в історії нашої національної самосвідомості, тобто в житті нашої психе, доводиться згадати й речі меншої якості, бо й вони свідчать про пробудження інтересу до пізнання народної душі, а деякі з них відіграли визначну роль в розвитку української самосвідомості.

Спроби пізнати і схарактеризувати українську "психе", такі прикметні саме нашому часові, мають свою дуже давню історію. Зафіксовані вони у нас уже в початках нашої історіографії. Вже у Нестора знаходимо характеристики окремих племен, з яких складався за нього український народ, причому літописець найкраще атестує саме плем'я полян, до якого сам належав, як найкультурніше. Крім цих безпосередніх характеристик рідних йому українських племен, маємо в нього й посередні, коли він протиставляє своїх земляків чужим племенам — новгородцям, а надто в'ятичам, що жили за нього "звіриним життям"

І чужі спостерігачі — подорожники, купці і вчені, географи та історики,

почавши ще від Геродота до нашого часу, не раз подавали характеристики нашого народу і його духовності. Першу спробу зібрати подавані стародавніми письменниками відомості про наших предків і видати їх в українському перекладі зробив на початку цього сторіччя М. Грушевський, надрукувавши "Виїмки" з цих старих джерел коштом НТШ у Львові.

Пізніше слідом за ним пішов Вол. Січинський, що видав уже кількома накладами свою відому збірку "Чужинці про Україну", останню по-англійськи коштом Українського Народного Союзу.

Та й сам наш народ почував свою окремішність, відрізняючи себе від сусідів, передовсім від поляків і росіян. У своїх піснях, приказках, анекдотах та вертепних комедіях давав їм влучні характеристики. Отже, фольклорні збірки належать до літератури нашого питання.

Так само, як наша народна пісня, так і наша красна література була і є пребагатим джерелом для пізнання української психе вже від драм XVII—XVIII ст. почавши. Котляревський і Квітка мають великі заслуги як перші пробудителі української національної свідомості в темряві початків XIX віку. Були вони достойними передтечами Шевченка, Франка, Лесі Українки й інших наших письменників, що розкрили перед зденационалізованою українською інтелігенцією глибину української душі.

Отже, українська література й присвячені їй праці теж належать до джерел нашої проблеми. Поезія й белетристика велику роль грають у національній самосвідомості.

Поруч з белетристикою й поезією слід поставити твори, що роз'яснюють наше минуле. Наші предки здавна гордо про-

тиставили себе москалям, як про це свідчать різні джерела. Дуже характерична під цим поглядом скарга Румянцева, що його Катерина настановила генерал-губернатором України. Про це свідчать красномовно також славнозвісна "Історія Руси", що появилася оце в українському перекладі, або, напр., записки Гр. Винського "Моє врем'я", що вийшли 2-м виданням у Петербурзі в 1914 р. Характеристичний відзив його я навів у своїй статті "Політичний розвиток Наддніпрянської України" в календарі "Дніпро" на рік 1935, див. ст. 52.

"Книги битія українського народу" М. Костомарова є важливим виявом українського національного самопізнання Кирило-мефодіївського Братства. М. Костомарову ж належить і перша спроба схарактеризувати владу українського народу в її протиставленні до владі народу московського, яку він зробив у статті "Дві руські народності", що появилася московською мовою в "Основі" 1861 р., а пізніше була видана і в українському перекладі.

Після Костомарова пробував Іван Нечуй-Левицький охарактеризувати "Світогляд українського народу" в своєму нарисі, поміщеному під цією назвою у львівській "Правді" 1875 р. (Цей нарис вийшов також окремою відбиткою).

Великий вплив на поглиблення української національно-державницької думки мала брошура покійного д-ра Лонгима Цегельського "Русь-Україна й Московщина", видана львівською "Просвітою" в 1900 р. і перевидана в поширеному вигляді "Союзом визволення України" під назв. "Русь-Україна й Московщина-Росія" (Царгород, 1915). Згодом намагався теж охарактеризувати український народ поет Василь Пачовський у брошурі "Українці як нарід", виданій в Чернівцях, якщо не помиляюсь, у 1907 році.

Спробу охарактеризувати особливості владі наддніпрянців і галичан зробив М. Грушевський у своїй брошурі "Наша політика", виданій 1912 р. Використав її після Ол. Доценко в своїм "Літописі української революції"

Та це були спроби характеру публіцистичного. Наукове зглиблення проблеми української духовності в відрізненні її від духовності сусідніх народів дають нам синтетичні праці, що явилися в результаті довголітніх дослідів багатьох учених у різних ділянках українознавства, передовсім тих, що гуртувалися навколо Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, очолюваного М. Грушевським, — Ів. Франка, Хв. Вовка, Вол. Гнатюка, Ф. Колесси, М. Возняка, Ст. Томашівського й ін.

Імпозантна "Історія України-Руси" М. Грушевського уже своїми розмірами підносила на дусі наших земляків, натякаючи, що наше минуле тягнеться неперервною лінією від прадавньої давнини через князівську Україну й Козаччину до нашого часу. До помочі тої великої історії стала знаменита розвідка М. Грушевського "Звичайна схема "русской истории" й справа раціонального укладу історії східного слов'янства", надрукована по-українськи у виданні російської академії наук "Сборник статей по славяноведению" (Спб., 1904). Вона розтрощувала проповідувану російською офіційною історіографією догму про єдність історичного процесу українського й московського народу.

Таку саму вагу мали й популярні нариси історії української літератури Івана Франка, які він друкував у цьому ж часі в українських і німецьких часописах, а надто в російській енциклопедії Брокгауза і Єфрона (Спб., 1904).

Синтезою українознавства мала стати українська енциклопедія російською мовою "Український Народ в его прошлом и настоящем", що почала виходити в 1914 році, але через війну спинилася на 2-му томі. Цей том, виданий в 1916 р., дуже важливий для нашої теми, бо містить знамениті синтетичні розвідки Хв. Вовка про українську антропологію й етнографію, що підводили підсумок дотеперішнім дослідам цілої низки наших учених-етнографів на чолі з самим Вовком. В українському перекладі вийшли вони в Празі в 1927 р. під заголовком "Студії з української етнографії та антропології"

З інших видань з цієї ділянки можна назвати популярну книжку д-ра Р. Євлика, учня проф. Івана Раковського, "Антропологічні прикмети українського народу", Львів, 1934, що вийшла в серії "Просвіти" — "Учітеся, брати мої"

До цих праць слід долучити цінну розвідку покійного проф. Степана Смаль-Стоцького "Розвиток погляда на сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення" (2-ге вид., Прага, 1927), яка устійнює самостійний розвиток української мови, без спільності з московською, розвідки проф. В. Щербаківського про українське мистецтво, орнамент і будівництво й збірник "Українська культура", вид. І. Тиктора, Львів, 1937.

Всі ці — я вичислив, розуміється, найголовніші — наукові розвідки, здавалося б, такі далекі від нашої теми, мали в дійсності велике значення для пізнання душі українського народу, як вона виявлялася в різних ділянках творчості і взагалі дій, та були поштовхом для заглиблення взагалі нашого світогляду.

Завдяки їм могли появитися і спеціальні розвідки про українську духовність, як от Якіма Яреми "Українська духовність в її культурно-історичних виявах" 1935, Дм. Чижевського "Нариси з історії філософії на Україні" й "Головні риси українського світогляду в українській культурі", Подєбради, 1940, проф. Івана Мірчука "Світогляд українського народу" в 3-му томі "Наукового Збірника" Укр. Вільного Університету, Прага, 1942.

До них треба долучити "Листи до Братів-Хліборобів" В. Липинського, що недавно вийшли новим виданням у Нью-Йорку та книгу "Призначення України" Юрія Липи, Львів, 1938, перевидану в 1953 р. в Нью-Йорку видавництвом "Говерля"

До цієї категорії книжок слід зачислити і "Вільний Народ" Бориса Ольхівського, що вийшов у в-ві "Варяг", Варшава, в 1938 р.

Велику вагу й для розуміння нашого минулого, й для розвитку нашої національної самосвідомості має праця проф. В. Щербаківського "Формація української нації", що вийшла досі двома виданнями — 1937 р. в Подєбрадах і 1941 р. в Празі, накладом Ю. Тишенка. Зачуваємо, що автор готував 3-тє поширене видання цієї своєї книжки. Цієї самої теми торкається й праця проф. Віктора Петрова "Походження

українського народу", Регенсбург, 1947, і брошура д-ра Л. Ребета, "Формування української нації", Мюнхен, 1951.

"Дух нашої давнини" намагається показати нам д-р Дм. Донцов у своїй книжці, що вийшла досі під цією назвою двома виданнями 1944 р. у Празі накладом Ю. Тишенка і в дещо скороченому вигляді в Регенсбурзі 1951 р. Врешті д-р Юрій Русов у своїй книжці "Душа народу і дух нації" (Філадельфія, 1948, вид. "Америки") пробує з'ясувати психе українського народу головню за схемою проф. В. Щербаківського, використовуючи пам'ятки нашої пісенності й літератури.

Найновіші опрацювання нашої теми знайдуть читачі в відповідних відділах "Енциклопедії Українознавства", головню у відділі "Культура", в статтях Ол. Кульчицького, Ів. Мірчука, О. Прицака й Д. Чижевського (пор. ст. 694—724).

Очевидно, й розділи, присвячені археології, історії, історії літератури, етнографії й мові, також дають чимало нових знадібків для розуміння духовості українського народу.

Володимир ДОРОШЕНКО

Львів

НОВІ ПРАЦІ З ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА: ДОРОГА ДО ВИЩОЇ ШКОЛИ

*Українське державотворення: невитребуваний потенціал:
Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка.
К.: Либідь, 1997. — 560 с.:*

*Основи етнодержавознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка.
К.: Либідь, 1997. — 656 с.*

1997 року книжковий ринок і навіть периферійні бібліотеки України поповнилися двома цікавими книгами, які побачили світ за рекомендацією Міністерства освіти. Вони випушені видавництвом "Либідь", що існує при Київському університеті ім. Т. Шевченка і має навчально-освітнє спрямування. Мова йде про словник-довідник "Українське державотворення: невитребуваний потенціал" (за ред. О. М. Мироненка) та підручник для студентів-гуманітаріїв вищих закладів освіти "Основи етнодержавознавства" (за ред. Ю. І. Римаренка). Авторами обох видань є переважно науковці Інституту держави і права НАН України, які мають вже чималий досвід і доробок в опрацюванні нового напрямку наукових досліджень — етнодержавознавства¹ Власне, ці книги можна розглядати як спробу перенесення даної галузі знань із академічної лабораторії до навчальної

аудиторії. Під цим кутом і розглянемо їх, зазначивши, що "академічний" період міг бути тривалішим та мати ширший науковий розголос і громадський резонанс. Втім, не забуваймо про невідрадний матеріальний стан академічної науки.

Стосовно словника-довідника відразу зазначимо, що його авторам (О. М. Мироненко, Ю. І. Римаренко, І. Б. Усенко, В. А. Чехович) чомусь забракло послідовності, аби назвати свою книгу "Українське етнодержавотворення" і тим самим явити й закріпити нове синкретичне поняття. Адже, якщо в етнодержавознавстві існує категорія "етнодержав", а об'єктом є "етнос (нація) та держава у динаміці їх тісної взаємодії", то чому б не вживати термін, "етнодержавотворення" або "націодержавотворення" Це слово доречно нагадувало б про низьку динаміку та ігнорування діалектики націодержавотворення в сучасній Україні.